

Adam Fałowski*

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
Kraków

Z etymologii polskiej (6): baczyć, czołgać się, drętwieć, gmerać, gotować¹

1. BACZYĆ

1.0. We współczesnym polskim języku ogólnym czasownik *baczyć* używany jest w znaczeniu ‘uważać na coś lub kogoś, pilnować się (zwykle jako przestroga, napomnienie)’ (SWJP, 1996, s. 36). W użyciu są także formacje prefiksalne: *przebaczyć*, *wybaczyć*, *zobaczyć*. Ponadto w dialektach funkcjonują m. in.: *obaczyć* ‘zobaczyć’, *obaczyć się* ‘przyjść do siebie, oprzytomnieć, wyzdrowieć’ (MSGP, 2010, s. 158), *zabaczyć* ‘zapomnieć’ (MSGP, 2010, s. 337).

* Adam Fałowski – Professor, Jagiellonian University, Institute of Eastern Slavonic Studies, Kraków, Poland.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3836-2221>.

e-mail: adam.falowski@uj.edu.pl.

¹ Artykuł stanowi kontynuację zainicjowanego w 2022 roku obszernego studium etymologicznego opatrzonego tytułem „Z etymologii polskiej”, por. Fałowski 2022, 2023a, 2023b, 2024a, 2024b. We wprowadzeniu do części pierwszej (Fałowski, 2022) zamieszczono informacje dotyczące przyjętych przez autora zasad i kryteriów doboru wyrazów hasłowych oraz struktury artykułów etymologicznych.

1.1. *Chronologia*

Uderzająca jest wielość znaczeń stpol. *baczyć*: 1. ‘widzieć, patrzeć, spoglądać’, 2. w znaczeniu umysłowym: ‘uważać, zauważyć, uświadamiać sobie’, 3. ‘rozważać, zastanawiać się’, 4. ‘badać’, 5. ‘pamiętać, przypominać sobie’, 6. ‘wnosić z czegoś’, 7. ‘wiedzieć, być mądrym’ (Sstp, 1953–2002, t. 1/4, ss. 51–53), podobnie jak różnorodność derywatów prefiksalnych, por. *obaczyć* 1. ‘spozrzeć, uświadościć sobie, dowiedzieć się’, 2. ‘rozstrzygnąć, osądzić’ (tamże, t. 5/4, s. 308), *pobaczyć* 1. ‘zauważyć, spozrzeć’, 2. ‘poznać, zrozumieć, wywnioskować’ (tamże, t. 6/3, s. 188), *przebaczyć* ‘przemysleć dokładnie’ (tamże, t. 7/2, s. 85), *rozbaczyć*, *rozbaczyć się* 1. ‘rozważyć, przemysleć’, 2. *rozbaczyć się* ‘zastanowić się’ (tamże, t. 7/7, ss. 499–500), *ubaczyć* 1. ‘ujrzyć, zobaczyć, spozrzeć (oczyma)’, 2. w znaczeniu umysłowym: ‘zauważyć, spozrzeć, zorientować się, zdać sobie sprawę; rozróżnić, rozpoznać’, 3. ‘rozważyć coś, zastanowić się nad czymś’, 4. ‘przypomnieć sobie, przywołać na pamięć, pamiętać’ (tamże, t. 9/4, ss. 261–262).

Oprócz polszczyzny wyraz jest znany językom wschodniosłowiańskim i grupie czesko-słowackiej, por. stukr. (1436) *bačyty* ‘pilnować, strzec, uważać’ (SSM, 1977–1978, t. 1, s. 89), *bačyty* 1. (postrzegać wzrokiem) widzieć, oglądać’, 2. ‘zauważać, spozstrzegać’, 3. ‘rozumieć, uświadamiać sobie; odczuwać’, 4. ‘zważać na co, brać pod uwagę’, *bačytysja* 1. ‘wydawać się, zdawać się’, 2. ‘znać się na czym, uświadamiać sobie co’, 3. ‘chcieć się komu czego, życzyć sobie czego’ i liczne derywaty (SUM XVI–XVII, 1994–, t. 2, ss. 27–31), stbrus. *bačiti*, *bačyti* 1. ‘widzieć, patrzeć, oglądać’, 2. ‘zauważać, pojmować, uświadamiać sobie’, 3. ‘myśleć, miarkować’, 4. ‘brać pod uwagę’ i derywaty, *bačitisja* 1. ‘zauważać, rozumieć, uświadamiać sobie’, 2. ‘czuć się’ i derywaty (HSBM, 1982–, t. 1, ss. 203–207) – z pol. (zob. ESUM, 1982–2012, t. 1, s. 154; ESBM, 1978–, t. 1, s. 337), ros. *bačenie* – baczenie, uwaga (XVI), *bačit’* – baczyć, patrzeć, uważać (XVI), *bačit’sja* – baczyć się, uważać się (XIX), *bačnosť* – baczność, uwaga (1532) (Witkowski, 2006, s. 13), *vybačat’* – wybaczyć, przebaczyć, darować (XIX), *obačit’* – obaczyć, ujrzyć (1562), *pobačit’* – pobaczyć, zobaczyć (1858), *pobačit’sja* – pobaczyć się, zobaczyć się – z pol. (tamże, s. 149), czes. dial. (mor.) *báčit’* ‘obserwować, spozstrzegać’, ślc. dial. (wsch.) *bačic* ‘ts.’, *báčit’ sa* ‘przypominać sobie’ (SP, 1974–2001, t. 1, s. 175), czes. dial. *páčiti* ‘patrzeć, spoglądać’, (wsch.-mor.) *báčit’* (wsch.-śl. *obačic*, las. *zbačit’*) ‘spozrzeć, ujrzyć, zaobserwować, zauważyć, zobaczyć’ (Machek, 1968, s. 425), ślc. dial. *báčit’* 1. ‘przeczuwać, odczuwać; uświadamiać sobie, zdawać sobie sprawę z czego’, 2. ‘pamiętać, wspominać’, *báčit’ sa* ‘być przydatnym, odpowiednim; podobać się’ (SSN, 1994–, t. 1, s. 82), *obačit’* 1. ‘zauważyć’, 2. ‘sprawdzić, zbadać (wzrokiem, dotykiem), obmacać’, 3. ‘zająć się kim, zaopiekować się’ (SSN, 1994–, t. 2, s. 459); *páčit’* ‘patrzeć, spoglądać’, *páčit’ sa* 1. ‘wydawać się pięknym, miłym, dobrym’, 2. ‘chcieć, życzyć sobie’ (SSN, 1994–, t. 2, s. 691); *opáčit’* 1. ‘obejrzyć, odwiedzić’, 2. ‘sprawdzić dotykiem, obmacać’, 3. *ekspr.* ‘arogancko dotknąć kobiety

w intymnym miejscu; próbować odbyć z kobietą stosunek seksualny’, 3. ‘kosztować, próbować’, 5. ‘stwierdzić, ustalić’, 6. *ekspr.*, *rzad.* ‘starać się, próbować’ (SSN, 1994–, t. 2, s. 615).

1.2. *Etymologia*

Wyraz posiada wręcz rekordową liczbę objaśnień etymologicznych. Zdecydowanie na pierwszym miejscu należy umieścić tezę o fałszywej dekompozycji z **ob-ačiti* > **o-bačiti* > **bačiti*, podobnie jak **bagniti sę*, **badati* (SP, t. 1, s. 175), gdzie pierwiastek **ač-* / **ak-* ten sam, co w rzecz. **oko*, **ačiti* ‘zobaczyć, widzieć’ (tamże, s. 150; SEBor, 2005, s. 19). Pogląd ten miał jak dotąd najwięcej zwolenników: G. Iljinski; E. Berneker; E. Fraenkel, V. Jagić; R. Trautmann; A. Vaillant; M. Vasmer; F. Sławski; N.M. Szanski – zob. ESRJ, 1965, t. 1/2, ss. 61–62; ESBM, 1978–, t. 1, s. 337; ESUM, 1982–2012, t. 1, ss. 154–155. Miał też zdecydowanych przeciwników, por. np. ESSJ (1974–, t. 26, s. 91); PSEMań (2017, s. 3).

Z innych propozycji należy wymienić: a) zapożyczenie z tur. *bakmak* ‘patrzeć’ (A. Matzenauer – zob. ESBM, 1978–, t. 1, s. 337); b) „od **baki* ‘oka’, jak *patrzeć* od *patry* (SEBr, 1927, s. 10); c) od partykuły-wykrzyknika *ba!* (T. Lehr-Splawiński – zob. ESBM, 1978–, t. 1, s. 337); d) od hipotetycznego **bakъ* ‘stróż, dozorca, opiekun, piastun’, co od ie. **bha-* (J. Baudouin de Courtenay – zob. ESUM, 1982–2012, t. 1, s. 155), o pierwotnym znaczeniu ‘doglądać, pilnować’ > ‘patrzeć, widzieć’ (SP, 1974–2001, t. 1, s. 175); e) słowo powstało na gruncie języka polskiego, wskutek niedbałej (szybkiej) wymowy pol. *o-patrzeć* (Machek, 1968, s. 425); f) „od niezachowanego sb. **bakъ* ‘wroźbita pogański, szaman’ (przepowiadający z lotu ptaków, z wnętrzości bydłych itp.; najpierw pilnie obserwujący znaki od bogów dane, w końcu głośno obwieszczający wolę bogów i zawzięcie ganiący zamiary jej przeciwne), którego ewentualnym śladem stp. nazwa osobowa *Bak* 1449, 51, por. także *Bacz* 1423, *Baczek* 1332, *Bacza* 1399, *Baczka* 1429, *Baczysz* 1443, *Baczkowski* 1467, *Baczowski* 1467, *Baczyński* 1467; (?) **bhā-k-o-s*, od vb. **bhā-*, p. *bajać*”, por. ps. **bakati*, pol. *bakać* ‘pokrzykiwać, łajac głośno’ XV–XVI (SEBań, 2000, t. 1, s. 24); g) *baczyć* powstało z *patrzeć* na skutek nieregularnego rozwoju fonetycznego spowodowanego frekwencją (PSEMań, 2017, s. 3); h) z ir. **abi-āxšaya* ‘patrzeć, spostrzegać, strzec, chronić, pamiętać’ (O.N. Trubaczew – zob. ESUM, 1982–2012, t. 1, s. 155; ESSJ, 1974–, t. 26, ss. 91–92), czemu jednoznacznie sprzeciwił się J. Reczek: „*Obaczyć* jako iranizm nie wydaje mi się możliwy. Mam jego własną etymologię nieirańską, ale nie mogę jej tu szerzej omówić. Zostawiam ją do innej okazji” (Reczek, 1985, s. 53); i) od **pačiti* < **pak-* < **pōk*, podobnie jak *paziti* < **pāg-* < **pōg-* (S. Ondruš – zob. ESSJ, 1974–, t. 26, ss. 91–92); j) pozostaje w związku z *baki*: *báki zakoláčivai* ‘żarg. lub pot. ‘oszukiwać kogoś, starać się wprowadzić w błąd kogoś’,

co prawdopodobnie z ukr. *zaby(vá)ty báky* ‘ts., mydlić oczy’, brus. *báki zabi(vá)c’*, por. ukr., brus. *báka* ‘oko’, chyba z pol. *baka*, a to od (o)*baczyć* < ps. **(o)bačiti* (Anikin, 2017–, t. 2, s. 303). Dokładniej o tym Fałowski 2025.

Przedstawione wyżej etymologie polskiego wyrazu *baczyć* są z różnych powodów trudne do przyjęcia. W ostatnim czasie pojawiła się interesująca propozycja słowackiego etymologa L. Králíka, który sł. *páčiť* dial., poet. ‘patrzeć, oglądać’ (od XVII w.) uznaje za derywat (przez oddzielenie nagłosowego *o-*, uznanego za prefiks) od podstawy czasownika *opáčiť* (od XVI w.), pochodnego od *opak*, z rozwojem znaczenia: 1. ‘powtórzyć coś’ > ‘(wielokrotnie, szczegółowo, dokładnie itp.) coś obejrzeć, sprawdzić, zbadać’ > ‘wypróbować, sprawdzić, zbadać’ > ‘spróbować czegoś, podjąć próbę’ albo też 2. ‘powtórnie dokąds wracać’ > ‘odwiedzać; odwiedzić, zajrzeć do kogoś’. Według innej koncepcji, zakładającej dla *páčiť* pierwotne znaczenie związane z percepcją wzrokową, chodzi o refleks ps. **pačiti* (**pōk-*), powiązanego ze stind. *pásyati* ‘widzi’, gr. *sképtomai* (*skep-* < **spek-*) ‘oglądam, patrzę, rozważam, zastanawiam się’, łac. *specere* ‘patrzeć’, niem. *spähen* ‘śledzić, badać; szpiegować’ i in., wywodzącymi się od pie. **spēk-* ‘(uważnie) patrzeć, przyglądać się’. Pochodne: *páčiť sa* ‘postrzegać wzrokiem, śledzić’ > ‘podość się’, por. *to sa mi nevidi* ‘nie podoba mi się’, od tego też formuła grzecznościowa *nech sa páči*, co zapewne skrócone *nech sa ti p-i* ‘(proponuję tobie i życzę sobie), aby ci się to podobało = aby cię to zadowalało, było zgodne z twoimi oczekiwaniami’; *prepáčiť*, dosłownie: ‘przeoczyć’, tj. ‘(świadomie) nie widzieć czegoś nieprzyjemnego itp.’ i in. Zob. też *pekny*, *rozpaky* ‘zmieszanie, zakłopotanie, konsternacja, niezręczna sytuacja’ (Králík, 2015, ss. 413–414).

Wcześniej na zależność etymologiczną pomiędzy pol. *baczyć* i *paczyć* ‘wykrzywiać, wyginać’ < ps. **opačiti* ‘odwrócić’ < **opakъ* ‘odwrotny’, **opako* ‘na odwrót, na opak; do tyłu, wstecz’, *opak*, *na opak*, *wspak* (zob. SEBor, 2005, s. 407) wskazywali autorzy *Słownika etymologicznego języków słowiańskich*, którzy ps. **obpačiti* (sę) postrzegali jako czasownik na **-iti* pochodny od **ob pakъ*, **ob pako*, **ob paky*, a jego rozwój semantyczny zespół moskiewskich sławistów odtworzył w sposób następujący: ‘powracać do czegoś; wykonywać powtórnie jakieś czynności’ > ‘powtórnie coś oglądać, sprawdzać, badać; próbować’ > ‘oceniać, ustalać, określać’ i ‘wracać do czegoś, kogoś’ > ‘odwiedzać’. Pokazuje to, że etymologia zaproponowana przez słowackiego etymologa wspiera się na ustaleniach ESSJ (1974–, t. 28, ss. 136–137).

2. CZOŁGAĆ (SIĘ)

2.1. Chronologia

Słownik staropolski odnotowuje 3 przykłady użycia czasownika *czołgać się*, *czołkać się* ‘repere, serpere’ w zabytkach XV w. (Sstp, 1953–2002, t. 1/6, s. 394). Nieco więcej (8 przykładów) podaje *Słownik polszczyzny XVI w.*, por. *czołgać się* (7), *czołgać* (1) ‘pełzać, poruszać się jak płazy dotykając brzuchem ziemi; repere, serpere’ (SPXVI, 1966–, t. 4, s. 229), a ponadto: *czołgający się* (3) ‘pełzający’, *czołgatny* ‘ts.’, *czołgiem* ‘czołgając się, pełzając’, *czołgnąć się* ‘ześliznąć się’, a także *czwałgać się* ‘czołgać się, posuwać się powoli’ (SPXVI, 1966–, t. 4, ss. 229, 266). *Słownik warszawski* obok *czołgać się*, daw. *czołgać*, *czołkać się*, *stołgać się*, rzad. *czołgnąć się* 1. ‘pełznąć, pełzać, posuwać się, wlec się, prześlizgiwać się’, 2. *przen.* ‘upokarzać się, uniżać się, płaszczyć się’, 3. bot.: *lodyga czołgająca się* = rosnąca w kierunku poziomym, przyrosła do ziemi (SW, 1900–1927, t. 1, s. 395) dokumentuje dalsze derywaty, a więc, rzad. *czołg* 1. ‘gadzina czołgająca się, płaz’, 2. ‘czołganie się, pełzanie’, *czołgiem*, *czołgami* = czołgając się, 3. w l. mn. ‘włoce wozu tartakowego’, 4. w l. mn. ‘hamulce wozowe’, rzad. *czołgacz* 1. albo daw. *czołganiec* ‘ten, co się czołga, płaz’, 2. ‘pochlebca, lizus, nikczemnik’, *czołganie się*, rzad. *czołganie*, *czołganina*, daw. *czołganiec* ‘czynność czasownika *czołgać się*’, daw. *czołgatny*, rzad. *czołgliwy* ‘czołgający się, pełzający’ (tamże).

2.2. Etymologia

W *Słowniku etymologicznym języka polskiego* A. Brücknera czytamy: „*czołgać*, w 15. w. *czołkać się*, *czołgiem*, *czołganiec*, *czołgatny* i *czołgotny* ‘pełzający’, wyłącznie polskie (SEBr, 1927, s. 80). Ponadto w *Dodatku*: „*czołznąć się* ‘śliznąć się’: „jako się z żelaza żelazo *szczółznęło*” ‘ześlizło’, Twardowski w Paskwalinie 1655 r.; *czołznąć* to samo co *kiełznać* (p. *kiełzać*), różna tylko półgłoska (**kīlz-*/ **kūlz-*), co nierzadkie” (tamże, s. 674). F. Sławski doszukuje się w pol. *czołgać się* ‘pełzać’, w XV w. też *czołkać się*; ukr. *čóvhaty* ‘wlec, czołgać’ ekspresywnego, pejoratywnego sufiksu -g- oraz ps. pierwiastka **kľ-* : **kľ-*, widocznego w czes. *kulhati* ‘kuleć’, pol. dial. *kulgać*, a z innym przyrostkiem ps. **kьl-tati*, ros. *koltát* ‘kuleć’ (SESław, 1952–1982, t. 1, s. 124).

Inne stanowisko zajął F. Sławski, opracowując wspólnie z W. Borysiem stosowne hasło w *Słowniku prasłowiańskim*. Krakowscy etymolodzy rekonstruują ps. **čľgati*, **čľžq* : **čľgajq*, zwykle **čľgati sę* pñ. ‘pełzać, ślizgać się, poruszać się jak płazy dotykając brzuchem ziemi, repere, serpere’, perf. **čľgnqti (sę)*, przytaczając jako paralele indoeuropejskie ags. *hylec* ‘zakrzywienie, zakręt’, z apofonią śrirl. *celg* f. ‘podstęp, zdrada’, a także lit. *klāgoti* ‘iść ciężko ubranym’ (uwaga J. Safa-

rewicza), dające się sprowadzić do pie. **kelg-* ‘wić się; zakręt’ (SP, 1974–2001, t. 2, s. 219). Oboczność *-k-* : *-g-* polega na oboczności suf. *-kati* : *-gati* w czasownikach ekspresywnych (zob. SP, 1974–2001, t. 1, ss. 49–50). W naturalny sposób W. Boryś pozostał wierny prezentowanemu powyżej stanowisku także w swoim *Słowniku etymologicznym języka polskiego*, pisząc:

czołgać się od XV w. ‘pełzać’, w stpol. też *czołkać (się)* ‘ts.’, dial. *czołgać* ‘wlec po ziemi, tarmosić’, *czołgać się* ‘pełzać’, wyjątkowe (z Cieszyńskiego) *czołkać* (*čęukać*) ‘piąć się (po linie)’, kasz. *čółgac sę*, słowiń. *čółkac, čółce* / *čółkã* ‘ts.’; z przedr. *doczołgać się, przeczolgać się, zaczołgać się*. Por. ukr. *čóvhaty* ‘powłóczyć, szurać nogami, wlec się’, *čóvhatysja* ‘ts.; ślizgać się’. ps. dial. **čľgati (sę)* / **čľkati (sę)* [< **kľg-* / **kľk-*] ‘pełzać’, bez pewnej etymologii. Może należy ostatecznie do pie. pierwiastka **kelg-* ‘wić się’ (por. stang. *hylc* ‘zakrzywienie, zakręt’, śrirl. *celg* ‘podstęp, zdrada’); pierwotnie wyraz oznaczałby zatem ‘poruszać się, wijąc się i ślizgając (jak wąż)’. (SEBor, 2005, s. 99–100).

Oraz w *Słowniku etymologicznym kaszubszczyzny*:

čółkac ‘czołgać się, pełzać’. Wariant fonetyczny kasz. *čółgac sę* ‘czołgać się’ < ps. dial. **čľgati (sę)* ‘pełzać, ślizgać się, poruszać się jak płazy dotykając brzuchem ziemi’ (SEK, 1994–2010, t. 1, s. 224).

Według W. Borysia postać słowińska z *-k-* odpowiada stpol. XV w. *czołkać, czołkać się* (obok *czołgać się*) ‘czołgać się, pełzać’. Oboczność *-k-* : *-g-* sprowadza się do oboczności suf. *-kati* : *-gati* w czasownikach ekspresywnych. ESSJ (1974–, t. 4, s. 141) rekonstruuje jako wariant ps. **čľgati* także **čľkati*” (SEK, 1994–2010, t. 1, s. 224).

Jednocześnie W. Boryś raczej dystansuje się od poglądu uznającego związek etymologiczny ps. **čľgati* / **čľkati* z ps. dial. wsch. **čľpti*, por. ukr. *čovpty* ‘bić, tłuc’, ‘iść z trudem, wlec się’, ‘powtarzać, wbijać w pamięć’, ‘pojmować, rozumieć’, brus. dial. *čaiŋpci* ‘mówić niedorzecznie, pleść, wygadywać’. Czasownik ten widnieje w *Słowniku prasłowiańskim* jako osobne hasło, opracowane przez obu wymienionych powyżej krakowskich etymologów, por. **čľpti*, **čľpø*, wsch. ‘siec, bić, tłuc, wbijać w pamięć’, ‘pojmować, rozumieć’ i jest traktowany jako niepewny co do etymologii, ale niekojarzony zupełnie z **čľgati* / **čľkati* (SP, 1974–2001, t. 2, ss. 221–222). Należy przy tym nadmienić, że zależność taką zasugerowali delikatnie autorzy moskiewskiego *Słownika etymologicznego języków słowiańskich*, pisząc m.in.:

ps. **čьlgati* / **čьlkati* [...]. Dawne i niejasne; być może ekspresywne. Pokrewne z stang. *hylc* ‘wygięcie, zagięcie; skręt, zakręt’, orm. *keľck* ‘obłuda’, irl. *celg* ‘przebiegłość’. Być może związane z **čьlpati* (zob.) pod warunkiem wariantowości sufiksalnych

rozszerzeń *č̣blg- / *č̣blk- / *č̣blp-. Bliskość semantyczna *‘pełznąć’ ~ ‘wlec się, kuśtykać, iść niepewnie’ – bardzo prawdopodobna (ESSJ, 1974–, t. 4, s. 141).

Koncepcję tę rozwinął ponad miarę A. Bańkowski, który na podstawie stpol. materiału onomastycznego (nazwa miejscowa *Czołczyno* 1389 Wielkopolska; nazwa osobowa 1564, nazwa miejscowa *Czołpino* 1262 Kujawy) postuluje istnienie stpol. dial. *czołpa*, *czoł(p)ka* ‘pełzanie’, ps. *č̣l̥p-a, od vb. *č̣l̥p-ti ‘pełzać, leżąc wijąc się pętlami (o wężu)’, por. ukr. *čovptý* (*čovpé*), także inchoat. *č̣l̥p-nq-ti (czes. dial. *člounnout*), iterat. *č̣l̥p-a-ti (głuź. *čowpać* ‘wspinać się’, słc. dial. *čulpaťsa*), causat. *č̣elp-i-ti (ukr. *čóvpyty* skrótem zamiast *čólopyty). Często-chowski etymolog zalicza tu także (z wahaniem) nawet ches. dial. *člup ‘rodzaj wzgórze’ (wygiętego w kształcie podkowy?), ros. dial. *čelpán* ‘ts.’; *klp-// *kelp-// *kolp-, por. sanskr. vb. *klp-* (*kalpate*, part. *klp-ta-*), stisl. *hvelfa* ‘wyginać, czynić wypukłym’, śrwniem. *welben* ‘ts.’, lit. *kilpa* ‘pętla’, *kilpoti* ‘robić pętle’, ewentualnie też łac. *culpa*. W podsumowaniu swoich rozważań etymologicznych A. Bańkowski uznaje wyraz za „prasłowo wymagające dalszych studiów” (SEBań, 2000, t. 1, s. 233–234).

Swoje stanowisko w kwestii etymologii pol. *czołgać* (*się*) chciałbym rozpocząć od ustalenia prymarnego znaczenia tego czasownika. Należałoby dokonać wyboru pomiędzy dwoma stanowiskami, które przewijają się w dotychczasowych próbach zmierzenia się z wymienioną kwestią. Są to: a) znaczenie ‘pełzać, posuwać się jak płazy dotykając brzuchem ziemi, wlec się, prześlizgiwać się’. wtórnie także ‘powłóczyć, szurać nogami’; b) znaczenie ‘poruszać się, leżąc, wijąc się, wyginać się, robić pętle’. Niekiedy oba te znaczenia są ze sobą niemal utożsamiane. Tak więc, np. dla ps. *č̣l̥gati, *č̣l̥žo : *č̣l̥gajō, zwykle *č̣l̥gati sę p̣ln. F. Sławski i W. Boryś postulują znaczenie ‘pełzać, ślizgać się, poruszać się jak płazy dotykając brzuchem ziemi, repere, serpere’, a dla pie. *kelg-, z którego rozwinęły się formy prasłowiańskie – ‘wić się; zakręć’ (SP, 1974–2001, t. 2, s. 219).

Wydaje się, że zasadny jest wybór znaczenia 1 jako znaczenia wyjściowego. Wskazują na to zarówno dane historyczne języka polskiego (zob. wyżej), jak też języka ukraińskiego, por. ukr. *čóvhaty* ‘iść powoli; wlec się, powłóczyć nogami, szurając’, dial. *čóvhanka* ‘ślizgawka’, *čovh* wykrz. (ESUM, 1982–2012, t. 6, s. 336), *čovh* wykrzyknik oddający szuranie nogami, „Ide v svojich čobotyščach pomalu, tiľky čovh, čovh, čovh ...”, *čóvhannja* ‘szuranie (nogami)’, *čóvhaty* ‘szurać idąc, iść powoli’, *čóvhatysja* ‘ts.’ (Hrinczenko, 1907–1909, t. 4, s. 467), *čóvhán’je* ‘wolny chód w dużych butach’, *čóvhaty* ‘chodzić wolno, włożyć się w ciężkich butach, chodzić po lodzie, pełzać’ (SUMBN, 1966, s. 391), dial. (bukow.) *čóvhanka* ‘ślizgawka’, *čóvhatysy* ‘ślizgać się’ (SBH, 2005, s. 648), (huc.) *czwowh* zob. *cz(w)owhało* ‘droga do spuszczenia drzewa’ || *cz’wovh*, *cz’wovhaty* sy zob. (37) *czypowhaty* sy: *czyplowhaty* sy ‘ześlizgiwać się, zsuwać się’ || *cz’w|owhaty* sy. Por. *cz(w)owhało*; (215): *s|owhało* ‘spuszczenie okrągłaków ryż’ (Janów, 2001, s. 36), *čvóvhanka* zob. *sóvhanka*, *čvóvhatysy* zob. *sóvhatysy*, *čvóvhom* zob. *póvo-*

lokom; (210): *čepóvhatysy* zob. *sóvhatysy*; (174): *sóvhanka*// *čvóvhanka* ‘ślizgawka’, *sóvhatysy* // *čóvhatysy* // *čepóvhatysy* (*čopóvhatysy*) ‘ślizgać się’; (151): *póvolokom* // *póvolocki* // *čvóvhom* ‘poślizgiem, pełzaniem’ (HH, 1997, s. 209).

Dla naszych rozważań dużą rolę odgrywa ogólnoukraińskie *čóvhaty* 1. ‘trzeć, skrobać itp. po jakiejś powierzchni, czyniąc hałas, szmer, szelest’, 2. ‘iść, chodzić powoli, ledwo podnosząc nogi; wlec się’, *čóvhatysja* 1. ‘trzeć się, skrobać się po jakiejś powierzchni, czyniąc hałas, szmer, szelest’, 2. ‘wiercić się, posuwać się, związać się, kręcić się’ (WTSSUM, 2009, s. 1604), z dwóch powodów. Po pierwsze, łączy w sobie znaczenia 1 i 2 (zob. wyżej), po drugie, zwraca uwagę na efekt audialny towarzyszący ślizganiu się, pełzaniu itp., a więc, hałas, szelest, szmer, co doskonale koresponduje z ukraińskim dialektałnym wykrzyknikiem oddającym szuranie nogami: *čovh!*

Podsumowując nasze rozważania, należy stwierdzić, że geneza pol. *czołgać*, *czołgać się*, ukr. *čóvhaty*, *čóvhatysja* nosi prawdopodobnie znamiona aktu onomatopeicznego. Jego praszłowiański rodowód wydaje się mało prawdopodobny, a przytaczane przez etymologów paralele indoeuropejskie i sprowadzanie do pie. pierwiastka **kelg-* bardzo wątpliwe. Oprócz obecności w gwarach ukraińskich wykrzyknika *čovh!* oddającego odgłos szurania nogami przemawiają za tym analogiczne ukr. i pol. formacje dźwiękonaśladowcze, np. ukr. dial. *čvochtity* ‘mlaskać; chlupać’ – formacja afektywna, dźwiękonaśladowcza, podobna do *kvochtity*, związana z wykrz. *čvach!* wyrażającym naśladowanie dźwięku powstającego przy zanurzeniu ciała stałego w gęstej masie lub wyciąganiu z niej, por. też *čváchkaty* ‘zanurzać lub wyciągać ciało stałe z gęstej, lepkiej masy’, *čvjachkotity* ‘chlupać, chlupać’ (ESUM, 1982–2012, t. 6, ss. 288, 289), a także *čvákaty* ‘mlaskać, cmokać; chlupać’, *čvakotity*, *čvjákaty* ‘ts.’, *čávkaty* ‘głośno mlaskać’ (tamże, s. 287). Por. tamże, s. 347: *čóchkaty* ‘z hałasem rytmicznie wypuszczać parę, gazy, powietrze (o mechanizmach); czynić głuchy dźwięk z odgłosem od tarcia po powierzchni (o piłce, strugu itp.); wydawać odgłosy chlupania (człapania) podczas chodzenia po błocie’ – dźwiękonaśladowcze od niezaświadczonego wykrzyknika **čoch!* Por. też pol. dial.: *czordać się* ‘pełzać’, *czorda* ‘brudaska’, *czorga* ‘o dziecku chodzącym na czworakach’, *czorgać się* ‘czołgać się, pełzać’; *czołgawka* ‘ślizgawka’, *czołkać* 1. ‘pełzać’, 2. ‘piąć się (po linie)’, *czołknąć* ‘wczołgać się, wpełznąć’ (SGP, 1979–, t. 5/1, ss. 147, 153), kasz. *čorgac sę* arch. ‘czołgać się, pełzać’, *včorhac sę* ‘wśliznąć się’. Przekształcenie kasz. *čālgac sę* ‘czołgać się’ nastąpiło w wyniku kontaminacji z *čorxac* ‘powłóczyć nogami zdzierać obuwie; iść; trzeć nogą o nogę podczas chodzenia’, *čorxac sę* ‘trzeć się’ (SEK, 1994–2010, t. 1, s. 251). Duża wariantywność formalna przytoczonych form: *czord-*, *czorg-*, *czołg-*, *czołk-*, *czorch-* zdaje się potwierdzać tezę o onomatopeicznej genezie pol. *czołgać* (się). Także pol. *człapać* od XVIII w. ‘iść powoli, ciężko, wlokąc nogi, wlec się; idąc, kłapać, stukać obuwem spadającym z nóg’ ma onomatopeiczną proveniencję, od wykrzyknika *człap! szłap!* (zob. SEBor, 2005, s. 98).

3. DREŤWIEĆ

3.1. *Chronologia*

Brak w *Słowniku staropolskim. Słownik polszczyzny XVI w.* notuje: *drętwieć* (4), *trętwieć* (2) ‘stawać się drętwym, tracić czucie, cierpnąć, martwieć’, „Martwieyę/ drętwieyę’ zumiewam się”, „drętwieć od zimnā”, „zęby trętwieią”, „członki drętwieć ięły”, „cirpnąć albo drętwieć”, *przen.* ‘popadać w strach, zdumienie, osłupienie’. Synonimy: *cierpnąć, drewnieć, krzepnąć, martwieć, twardnieć*. Formacje współrzedne: *odrętwieć, strętwieć* (SPXVI, 1966–, t. 6, s. 23). Por. też *otręt* (11) ‘odcisk, odparzenie skóry (przeważnie w nodze)’, *otrętwiały* (1), *odrętwiały* (1) 1. ‘zmartwiały’, „żyły otrętwiałe”, „Zgniłe/otrętwiałe albo zmartwiałe mięso/ niektórzy zowā Rák chorobę”, 2. ‘zobojętniały, nieczuły na coś’, *otrętwieć* (2) ‘stać się drętwym, zmartwieć’, „otrętwieć/zátwardzić”. Synonimy: *zatwardzić, zmartwieć, otrętwienie* ‘martwota, brak czucia [czego], „otrętwienie a mdłość członków”, *otrętwiony* ‘zobojętniały, nieczuły na coś’ (tamże, t. 22, ss. 325–326).

3.2. *Etymologia*

Autor pierwszego polskiego słownika etymologicznego wskazuje na związek pol. *drętwieć, zdrętwiał*, o ‘cierpieniu’, ‘truchleniu’, *drętki* o ‘smaku ostrym’, *drętwy*, toż znaczenie z pol. *trącać* (SEBr, 1927, s. 97). F. Sławski odrzuca sugestię A. Brücknera wspartą przez J. Otrębskiego, z uwagi na dużą niezgodność znaczeniową *drętwieć/trętwieć* i *trącać*. Krakowski etymolog pisze:

drętwieć ‘tracić czucie, martwieć’, XVI–XVIII w. też *trętwieć* (dziś dial. *strętwieć* także o ‘skórze, wodzie’), XVII *drętwieć* ‘robić twardym, powodować drętwienie’, stpol. też przym. *drętwy* ‘zdrętwiały’, stąd *drętwik, trętwa, strętwa* ‘drętwa, ryba powodująca odrętwienie’, dial. *drętki, dręgi* ‘przykry, cierpki (o napojach, owocach), *drętwik* ‘roślina krwawnik, powodująca odrętwienie skaleczonego miejsca’, wyłącznie pol. – Od przym. *drętwy* (*dręt-wy* : *dręt-w-ieć* jak *si-wy, siw-ieć*). Archaiczna budowa (alternacja przyrostków -wy : -ki, *drętwy* : *drętki* jak ps. **di-vъ* : **di-kъ*, p. *dziki*) świadczy o starości wyrazu, ale izolacja w pol. nie pozwala na pewną etymologię. Pierwotne **trōtvēti*, może z wtórną nosówką < **trut-* do ie. *(s)*ter-* ‘drętwieć’, por. lit. *strėgti* ‘drętwieć’, niem. *sterben* ‘umierać (< **drętwieć’), łac. *torpēre* ‘drętwieć’, śrwniem. *strunz* ‘odłamek’ (**strend-*), tu też pol. *cierpnąć, cierpki* wykazujące tę samą znamionną dwoistość znaczenia ‘drętwienia’ i ‘cierpkości’ (SESław, 1952–1982, t. 1, s. 165).

Stanowisko to zostało podtrzymane przez T. Szymańskiego, autora hasel ps. **drōtvēti* : **trōtvēti* zach. ‘tracić czucie, stawać się zmartwiałym, bezwładnym’, co od **drōtvъ* : **trōtvъ*, z suf. -*ēti* (SP, 1974–2001, t. 4, s. 266) oraz **drōtvъ* zach.

‘pozbawiony uczucia, nieczuły, zmartwiał, bezwładny’ : **trǫtvъ* pld. ‘powolny, ociężały, leniwy; [...] ~ **trǫtvъ*: ~ sch. dial. ze Slawonii *trǔtav* ‘ociężały, powolny, leniwy’ [...], co uznano za wyraz izolowany, bez pewnej etymologii:

Najprawdopodobniej pierwotnymi postaciami są formy z *t-*, postaci z *d-* (**drǫtvъ*) z wtórnym udźwięcznieniem w sąsiedztwie płynnej [...]. Może należy do ie. rdzenia **(s)ter-* ‘być sztywnym, zdrętwiałym’, por. lit. *strėgti* ‘drętwieć’, niem. *sterben* ‘umierać’ (< **drętwieć*), łac. *torpēre* ‘drętwieć’, niem. *strotz* ‘sztywny’, dniem. *strutt* ‘ts.’, ags. *strūtian* ‘stać sztywno’ (tamże, s. 266–267).

Trudno się dziwić, że W. Boryś, jeden z najpoważniejszych współautorów *Słownika prasłowiańskiego*, także przychylił się do koncepcji F. Sławskiego (zob. SEBor, 2005, ss. 124–125), chociaż targają nim wątpliwości co do budowy wyrazu, sformułowane w taki oto sposób:

drętwy od XVIII w. ‘pozbawiony uczucia, zmartwiał, bezwładny’, dial. też ‘obojętny na wszystko; nie mający poczucia obowiązku; leniwy; nierący (o koniu)’, na oboczną postać **trętwy* wskazują pochodne czasowniki *trętwieć*, *trętwić* (zob. *drętwieć*). Por. chorw. dial. *trǔtav* ‘ociężały, powolny, leniwy’. Mimo poświadczenia tylko w dwu językach słowiańskich prawdopodobnie archaiczny przymiotnik, kontynuujący przypuszczalnie ps. **trǫtvъ* (z wtórną postacią **drǫtvъ* z udźwięcznieniem **tr-* > **dr-*) ‘pozbawiony uczucia, nieczuły, zmartwiał, bezwładny’. Etymologia niejasna, może wyraz prapokrewny z [i tu paralele ie. za SP, 1974–2001 – A.F.], ale niejasna zarówno budowa wyrazu (czyżby przyrostek **-tvъ* < **-t-uo-* jak w ps. **mŕtvъ*, zob. *martwy*), jak i obecność rdzennej samogłoski nosowej (SEBor, 2005, s. 125).

Natomiast A. Bańkowski, tak jak to zwykł czynić w większości wypadków, dokonał tu zasadniczych przewartościowań w interpretacji etymologicznej omawianego wyrazu. Czasownik *drętwieć/trętwieć* jako wyłącznie polski i niejasny sprowadza do stpol. ps. postaci **trędwieć*, ps. **trǫdvĕti* ‘stawać się bezwładnym, sztywnym’ (postać z *d-*, czyli *drętwieć*, „upowszechniła się w języku literackim dopiero w XIX w. przez Warszawę, gdzie z gwar pñ.-maz.”), wywodząc go od ps. rzeczownika **trǫdy-dъve f*, p. *trǫd*, natomiast *-twieć* ma wtórny charakter, według *martwieć*, *czerstwieć*, *butwieć*, *gęstwieć*; zaś pñ.-pol. przestawka *d-t* zamiast *t-d* mogła mieć swoje źródło w bliskoznacznym *drewnieć* (SEBań, 2000, t. 1, s. 298). Jednakże przymiotnik *drętwy* XX-1 (*poet.* u J. Przybylskiego 1797, w XIX brak) A. Bańkowski uznaje za twór całkiem nowy, nowomodny, utworzony w drodze derywacji wstecznej od czasownika *drętwieć*, według *martwieć* : *martwy* itp. Zdaniem częstochowskiego etymologa, „całkiem niezasadnie suponowano jego dawność” (tamże).

Moje stanowisko w kwestii etymologii czasownika pol. *drętwieć/trętwieć* oraz jego relacji z przymiotnikiem *drętwy* polega zasadniczo na próbie powrotu do

propozycji A. Brücknera, czyli udowodnienia pokrewieństwa genetycznego z czasownikiem *trącać/ trącić*. Według W. Borysia pol. *trącić* od XV w. ‘lekko uderzyć, dotknąć’, *przest.* ‘wydzielać słabą, niemiłą woń, cuchnąć’ (*trącić czymś* ‘odznaczać się w pewnym stopniu’), dial. ‘sparaliżować’, ‘dać się czuć węchem’ i in. ma charakter ogólnosłowiański i pochodzi z ps. **trqtiti* ‘lekko uderzyć, stuknąć, nacisnąć, popchnąć’, które wykazuje prapokrewieństwo z lit. *treñkti, trenkiù* ‘stuknąć, uderzyć; wstrząsnąć; trzasnąć, cisnąć; śmierzdieć’, wielokrotne *trankýti* ‘trzaskać; trząść’, *trankùs* ‘nierówny, wyboisty’, łot. *triēkt, trīcu* ‘potłuc, rozgnieść; odpędzić’, goc. *þreihan* ‘ściskać’, stsas. *thringan* ‘naciskać, ściskać’, stwniem. *drangôn* ‘napierać’, od pie. **trenk-* ‘uderzać, trącać, stłaczać, ścieśniać, naciskać’, por. też ps. dial. **trqtъ* ‘kupa; ciżba; zgraja’ < **tronkto-*, z tymi samymi paralelami indoeuropejskimi (ESUM, 1982–2012, t. 5, ss. 660–661). W. Smoczyński etymologizując lit. *treñkti, trenkiù, trenkiaũ* ‘trzaskać, uderzać, razić, odbijać; zagłuszyć; zrzucić’ < **pie. trenk-*, pisze:

Jeśli psl. **trqtiti* opiera się na neoosnowie **trqkt-* (z prs. **trok-tq*), to por. sch. *trüćiti* ‘rzucić’, ros. *trutitъ* ‘naciskać, popychać, czes. *troutit* ‘pchnąć, trącić’, pol. *trącić* ‘lekko uderzyć, dotknąć’ (potrącić, strącić, utraćić), stpol. *wstrącić* ‘obalić, odepchnąć, odtrącić’, *wstrętny* ‘odpychający’ (SEJL, 2007, s. 686).

Czyli należą tu także pol. *natręt*, por. stpol. *natręt* ‘opętany’, obecnie ‘intruz’, *wtręt* od XVI w. ‘to co zostało wtrącone’, *wstręt* od XVI w. ‘odraza’, daw. ‘odpór, odparcie, ‘przeszkoda, zawada’, ‘odmowa’, ‘odtrącenie’, ‘nieprzychylność, przeciwność’ (zob. SEBor, 2005, s. 713).

Rzeczywiście, trudno nie zauważyć na podstawie przytoczonych powyżej danych, że niezgodność znaczeniowa pol. *drętwieć/trętwieć* i *trącać/ trącić* jest faktem oczywistym, na co wskazał już F. Sławski. Jednakże dalsze przykłady wyrazów związanych genetycznie z *trącać/ trącić* należące do dawnej polszczyzny zdają się tę różnicę niwelować. Por. zatem pol. XVI w.: *otrącać* (3) 1. ‘uderzać czymś o coś, uderzając rozbijać’, 2. ‘odbijać [co], *otrącać się* (10) ‘uderzać się o coś, potykać się, natrafiać na coś’ (SPXVI, 1966–, t. 22, s. 323), *otrącanie* (3) 1. ‘zderzanie, uderzanie jednego przedmiotu o drugi’, 2. ‘bitwa, starcie’, *otrącenie* (11) 1. ‘uderzenie, potknięcie się’, 2. ‘zderzenie, spór, walka’, *otrącić* (2) ‘uszkodzić coś, uderzając tym o coś’, *otrącić się* (22) 1. ‘uderzyć się o coś, zderzyć się z czymś, natrafić na coś’, 2. ‘ponieść szkodę’ (tamże, s. 324), *otręciny* ‘opiłki metalowe’ (tamże, s. 325), daw. *odręt* lek. p. ‘kostnina’ (SW, 1900–1927, t. 3, s. 651), *kostnina* lek. (callus) ‘istota kostna tworząca się w miejscu złamania kości, uskuteczniająca jej zrost’ (tamże, t. 2, s. 491); *odręt* 1. daw. ‘odrętwiałość, odrętwienie, zdrętwienie’ Jan Mączyński, 2. daw. ‘wstręt, odraza, abominacja’ Jakób Żebrowski; Paweł Gilowski, 3. p. *odcisk* (tamże, t. 3, s. 675); *odcisk* 2. ‘miejsce na ciele, a szczególnie na nogach, stwardniałe od naciskania’, rzad. *martwak*, rzad. *odręt*, rzad. *twardnina*, *odrętwiałość* (tamże, t. 3, ss. 578–579); *odrętwiałość* 1. rzeczownik od *odrętwiały*; *odrętwienie*, daw.

odręty, 2. p. *odcisk*, *odrętwiały*, rzad. *otrętwiały* ‘który odrętwiał, zdrętwiały, drętwy, bezwładny, zmartwiał, nieczuły, ścierpły, zgrabiały, stężały, osłupiały, skamieniały, zeszywniały’ (Piotr Skarga; Andrzej Morsztyn; Melecjusz Smotrycki), *odrętwić*, rzad. *otrętwić*, *odrętwiać* ‘uczynić drętym, zdrętwić, znieczulić, obezwładnić, uspić’ (Józef Ossoliński), *odrętwieć*, rzad. *otrętwieć*, rzad. *odrewnieć* ‘stać się drętym, zdrętwieć, ścierpnąć, zmartwieć, stężeć, zeszywnieć, zdrewnieć, zgrabieć; *przen.* popaść w bezczynność, w letarg, w apatię, zapatycznieć, zleniwieć’ (Jan Mączyński; Samuel Bogumił Linde), *odrętwienie* 4. lek. = a) (stupor) ‘przygnębianie umysłu do nieczułości posunięte, osłupienie’, b) (paresis) ‘zmniejszenie albo zanik zupełny czucia w danej części ciała, porażenie czuciowe’ (tamże, t. 3, s. 651). I dalej: *otręty* 1. p. *odparzelina*, 2. dial. = a) ‘odcisk albo wrzód na nodze pod podeszwą’, b) ‘abszmak, smak wstrętny’, 3. lek. (intertrigo) ‘otarcie skóry, szczególnie na nodze’: *o. nogi* (Troc), dial. *otręta* ‘wstyd, srom’, *otrętny* ‘wstrętny’ (tamże, t. 3, s. 905); rzad. *trętwa*, rzad. *trętowica* lek. ‘brak czucia, rzad. znieczuły, rzad. znieczulica, znieczulenie (anaesthesia)’, *trętwan* bot. (tetragonia) ‘roślina z rodziny soczystkowatych’ (tamże, t. 7, s. 111), *drętwa* zool. (torpedo) ‘płaszczka uzbrojona przyrządami elektrycznymi’ (tamże, t. 1, s. 556), *strętwa*, *trutwa*, *drętwik*, *węgorz elektryczny*, *trzęsawiec* zool. (gymnotus electricus) ‘ryba miękkopromienna, otwartopęcherzowa, niedopłetwa, z rodziny tej samej nazwy’ (tamże, t. 6, s. 454). W takim razie rozwój znaczeniowy pol. *drętwieć/trętwieć* można by przedstawić w sposób następujący: ‘uderzyć, stuknąć, nacisnąć, popchnąć, ścisnąć’ > ‘wskutek uderzenia, potrącenia, zderzenia skaleczyć, uszkodzić, wyrządzić szkodę itp.’ > ‘stawać się drętym, cierpnąć, martwieć, sztywnieć, grabieć, kamienieć itp.’.

Przytoczone powyżej fakty języka polskiego, a także paralelne formacje czeskie, por. stczes. *otrutiti* ‘uderzyć, trafić kogoś przedmiotem’, ‘porazić, sparaliżować’, *otrutiti se* ‘napaść, naskoczyć, natknąć się, natrafić na kogoś’, ‘w razie oporu odskoczyć, odepchnąć się, odbić się’, czes. daw. *otrutiti* ‘odurzyć, pozbawić czucia’, *otrutiti se* ‘odepchnąć się, odskoczyć’, dial. *otrúťit’ sa* ‘odurzyć, np. paleniem’ oraz słowiń. *uobtrǫcǫc* ‘popchnąć, wepchnąć, nasunąć; szarpać, rwać, targać’, ros. dial. (karelskie) *otrutét’* ‘oniemieć, przestać się ruszać (o nogach), bułg. *ótrǫta sa* ‘pokazać komuś tyłek’ ESSJ (1974–, t. 30, ss. 215–216) sprowadza do ps. **obtrǫtiti (sę)*, od czego być może drogą derywacji wstecznej powstały rzeczowniki **obtrǫta! *obtrǫtǫ*.

Nie można wykluczyć wpływu o charakterze kontaminacyjnym na formę i znaczenie pol. *drętwieć/trętwieć*, zwłaszcza gdy chodzi o realizację $t - t > d - t$ ze strony czasownika spółl. *odrewnieć* ‘stać się jak drewno’ 1420 (Sstp, 1953–2002, t. 5/7, s. 495), *zdrewnienie* ‘odrętwienie ciała, stupor, torpor’ 1443 (tamże, t. 11/4, s. 296), *drewnieć* (2) ‘drętwieć, sztywnieć; kostnieć (z zimna lub ze strachu), „Odzimna drewnieję” Calepinus (SPXVI, 1966–, t. 6, s. 18). Natomiast gdy chodzi o relacje słowotwórcze pomiędzy czasownikiem a przymiotnikiem, to zapewne miały one przebieg następujący: *trętwieć/drętwieć* ‘stawać się drętym’ < *trętwy/drętwy*, podobnie jak *martwieć* ‘stawać się martwym’ < *martwy*, *czerstwieć* ‘stawać się czerstwym’ < *czerstwy*.

4. GMERAC

4.1. *Chronologia*

Wyraz sięga epoki staropolskiej, por. (*gmerać*) *gmyrać* ‘grzebać (jak kura), tu: ‘pełzać, ruszać się, roić się’, „Chwalcze gy, nyebo y zyemya, morze y wszelyka gmyrzocza w nich” (Psalterz Puławski) (Sstp, 1953–2002, t. 2/6, s. 434), (*pogmerać*) *pogmyrać* ‘rozplenić się, rozmnożyć się, multum fieri’, „Wnydzy sprochnyaloszcz w koszczy moye y pode mnø pogmyrze” (tamże, t. 6/4, s. 294). *Słownik polszczyzny XVI w.* posiada już całkiem sporą egzemplifikację tego czasownika, por. *gmerać* (35), *gmyrać* (2) ‘grzebać, szperać, szukać; przebierać’, „kurki gmerzą”, „koń...gmerze”, „rękoma gmerze”, „gmerze w pirzu”, „w piasku gmerze”, „w pólmiaskach...gmerze”, „w roli gmerać”, „mrowki pod nim gmerzą”, „w śmieciu gmerzem”, „gmerzemy w oczoch swoich”, *przen.* a) ‘o myślach, rozumie’ (4) „Niech więc y pod obłoki rozum czasem gmerze” (Mikołaj Rej), „Dzywno mu żawzdy welbie szalona mysl gmerze” (Mikołaj Rej), b) ‘o bezużytecznych (w oczach Boga) poczynaniach ludzkich’ (4), „Człowiek/ kthory tu przed nim by robaczek gmerze” (Mikołaj Rej), „iáko mrowki gmerzemy” (Mikołaj Rej), c) ‘pisać, skrobać [o czym]’ (Mikołaj Rej), a. ‘w księgach: doszukiwać się nowych prawd, treści’ (4), „A wssak strasno yż tak gmirzem W swietym Pismie stem kaczerzem” (Mikołaj Rej; Stanisław Orzechowski), „W tym Artykule gmerze y gra sobie Lutherus” (SPXVI, 1966–, t. 7, s. 444). *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII–XVIII w.* (ESJP XVII–XVIII, online) dostarcza 27 cytatów z czasownikiem *gmerać/ gmyrać* ‘dłubać, grzebać, szperać, szukać’; najczęściej są to konstrukcje typu *gmerać w ziemi, roli, piasku*, ale zdarzają się też *gmerać w księgach, piśmie, prawach* (zob. też KSJP XVII–XVIII). W *Słowniku warszawskim* obok podstawowego czasownika *gmerać, gmyrać* 1. albo rzad. *gmerzeć*, rzad. *gmyrzeć*, *gmerać się, gmyrać się* = a) ‘grzebać, szperać, dłubać’ (XVI), b) *przen.* ‘szperać w czym, przewracać, wertować co; zagłębiać się, rozglądać się w czym, zaciekać się w co, roztrząsać, badać co’, „W starych księgach gmerał” (Joachim Lelewel), 2. częściej *gmerać się* ‘grzebać się, guzdrać się, opóźniać się, marudzić’, 3. *myśl.* (o psach) ‘zgubiwszy ślad zwierza, długo go szukać „Ogar gmerze”’, pojawiają się także pochodne rzeczowniki, por. *gmeracz, gmyracz, gmerała* 1. albo rzad. *gmerek, gmyrek* ‘ten, co gmera, szperacz, dłubacz’; 2. ‘ten, co się gmerze, guzdrała, guzdralski, maruda, marudziarz, nudziarz, mantyka, grajdała’, *gmerek, gmyrek* 1. rzad. p. *gmeracz*; 2. dial. a) ‘dureń, ciura, niedojda’, b) ‘łobuz’ (SW, 1900–1927, t. 1. s. 854). W polskich gwarach obserwujemy bogactwo form zarówno z wariantem *gmer-*, jak również *gmyr-*, por. *gmer* ‘robactwo’, *gmerać (się)* 1. ‘o człowieku lub zwierzęciu: grzebać, przebierać w czymś, przeszukiwać coś’; 2. ‘dotykać czegoś, ruszać coś’; 3. ‘pracować, robić coś bardzo wolno; guzdrać się’; 4. ‘o robactwie: poruszać się, występować gromadnie; roić się’; 5. ‘o myszy:

chrobotać', *gmerać się* 'pracować, robić coś bardzo wolno; guzdrać się', także *gmierzyć się* 'ts.', *gmierdzieć się* 'ts.' i in. (SGP, 1979–, t. 8/3, s. 506), *gmyr* 'wiele ilość, liczba kogoś lub czegoś, np. małych zwierząt; mrowie', *gmyrać (się)* 1. 'o człowieku i zwierzęciu: grzebać, przebierać w czymś, przeszukiwać coś'; 2. 'dotykać czegoś, ruszać coś'; 3. 'pracować, robić coś bardzo wolno; guzdrać się'; 4. 'mieszać różne substancje'; 5. 'o robactwie: poruszać się, występować gromadnie; roić się', *gmyrać się* 1. 'pracować, robić coś bardzo wolno; guzdrać się'; 2. 'o zwierzętach i robactwie: poruszać się, pełzać', *gmyrzyć (się)* 'o zwierzętach i robactwie: poruszać się', *gmyrzyć się* 'ts.' i in. (tamże, s. 509).

Poza polszczyzną wyraz znany jest językom wschodniosłowiańskim, najlepiej ukraińskiemu, por. stukr. *gmyraty*, *khmyraty*, *hmyraty* (stpol. *gmerać*, śrwniem. *gemähren*) 'mędrkować, filozofować, wymyślać; wystawiać' 1598, '(niepotrzebnie analizować) grzebać się (w czymś)' 1608–1609 (SUM XVI–XVII, 1994–, t. 7, s. 139); *hmyraty* (niem. (ge)mähren) 'mędrkować, łamać głowę nad czymś' 1621 (Tymczenko, 2002–2003, t. 1, s. 176), ukr. dial. *gmeraty* 'coś długo robić', *gmýraty* 'rozmyślać; grzebać, szperać', *hmýrjaty* 'grzebać, szperać; grzebać się, guzdrać się, marudzić', *mýraty* 'ts.; rozmyślać', *gneraty* 'coś długo robić', *gnýraty* 'rozmyślać; grzebać się, guzdrać się, marudzić, wolno szukać', *gnýrjaty* 'partaczyć, wolno, ospale pracować', *gmerylo* 'ktoś, kto wszystko robi powoli, człowiek niezdatny, powolny, niezdara', *gnerylo* 'ts.', *gnýra* 'kto długo rozmyśla' (ESUM, 1982–2012, t. 1, ss. 533–534). Nie można być natomiast całkowicie pewnym (o czym szczegółowo – zob. poniżej), czy należy tu także zaliczyć ros. dial. *gmýrit'* 1. 'znajdować się w stanie choroby lub w złym nastroju', 2. 'robić coś wolno, niechętnie; zwlekać, grzebać się', 3. 'mówić przeciągle, ospale, ociężale, przez nos', 4. 'podglądać, wypatrywać, rozpoznawać ukradkiem coś, wywiadywać się, badać', 5. 'patrzeć uważnie, przyglądać się', *gmýrit'sja* 1. 'smucić się, wpadać w przygnębienie, mieć chandrę, mazgać się', 2. 'chmurzyć się' (o pogodzie), *gmýrja* 'posępny, ponury, nietowarzyski człowiek' i in. (SRNG, 1965–, t. 6, s. 234; ESUM, 1982–2012, t. 1, ss. 533–534).

Por. też słc. *hmýrit'* 1. 'roić się, mrowić się'; 2. (o przedmiocie, rzeczy) 'być pełnym czegoś (poruszającego się)' (KSSJ, 1989, ss. 116–117), dial. *gnira* (*gñira*) pejor. 'niezgrabna, niezdarna lub leniwa kobieta', *gnirat'* ekspr. 'robić coś powoli, niezdarnie; cackać się; marudzić', *gnirat' sa* 1. ekspr. 'wolno pracować albo ruszać się, robić coś nieporadnie, babrać się', 2. 'tulać się, poniewierać się' (SSN, 1994–, t. 1, s. 499), *hmýr* 1. 'owad, robak', 2. *ekspr.* 'ruch, zamieszanie, bieganina, rojenie się', *hmyriet'* 1. 'szybko się poruszać w dużej ilości, roić się, mrowić się', 2. *ekspr.* 'niespokojnie siedzieć, wiercić się, kręcić się', *hmýrit' sa* 'roić się, mrowić się' (tamże, s. 581).

4.2. *Etymologia*

W najstarszym słowniku etymologicznym języka polskiego czytamy: „*gmerać*, z dawnego *gmyrać*, *gmeracz*, *gmeranina*; od *gmyr* ‘robactwo’, ‘co giemzi’ (*gmyz* i *gmyr* tak samo od pnia **gŭm-*, o ‘rojeniu się’, urobione); „*gmyrząca w nich*” = *rep-tilia*; prapolskie, przeszło od nas na Ruś” (SEBr, 1927, s. 145). Stanowisko A. Brücknera rozwinął F. Sławski, który pol. *gmerać* ‘grzebać się w czymś, szpe-rać’ od XV w., stpol. *gmerać* : *gmyrać* (też dial.) także ‘roić się (o robactwie, mrówkach)’, ślc. *hmýr* ‘owad, robactwo; tłok, rojowisko’ (stąd cieszyńskie *gmer*, *gmyr* ‘tłum’, *hmýrit’ sa* ‘roić się’, ros. dial. *gmyr*, *gmur* ‘ponury człowiek, odlu-dek’, *gmýrit’* ‘chorować; dąsać się; guzdrać się’, ukr. *gmýraty*, *gnýraty* ‘grzebać, gmerać; mędrkować’, strus. *gmyriti*, *gmyrati* ‘mędrkować, filozofować’; z apofonia: bułg. *gmúram* ‘zanurzam’ powiązał ściśle z ps. **gŭm-ŭz-iti* p. *giemzić*, spro-wadzając do ps. **gŭm-yr-ati*, i jednocześnie łącząc z lit. *gŭmurti*, *gŭmuroti* ‘gnieść’. Krakowski etymolog wskazał na analogiczne co do budowy pol. *gderać*. Zanegował też możliwość wyprowadzenia pol. *gmerać*/ *gmyrać* z dawnego, dziś dial. niem. *mähren* ‘mieszać, grzebać się w czymś’, średniem. *meren* < **gemenen* (SESław, 1952–1982, t. 1, s. 298).

Ten sam tok myślenia odnajdujemy w *Słowniku prasłowiańskim*, gdzie au-tor hasła (T. Szymański) ps. **gŭmyrati* pñn. ‘pełzać, ruszać się o owadach’, ‘po-ruszać niezdarnie kończynami jak owad; poruszać się niezdarnie’ pisze m.in. : „Za-pewne ten sam pierwiastek co w **gŭmŭziti* (zob.) z sufiksem *-yr-* nierzadkim w formacjach ekspresywnych” (SP, 1974–2001, t. 8, s. 325), a także w *Słowniku etymologicznym języka polskiego* W. Borysia, gdzie znajdujemy dodatkowe infor-macje o ewolucji znaczeniowej interesującego nas czasownika, por.

Podstawą był rdzeń **gŭm-* (poświadczony w chorw./serb. rzeczowniku zbiorowym *gŭmad* ż ‘robactwo’, por. też **gym-* w ros. dial. *gímít’* ‘powodować hałas w poruszaniu się’), pochodzenia dżwkn. (z inną samogłoską rdzenną **gom-* w stpol. XVI w. *gomonić* ‘hałasować, zrzędzić’, od XV w. *gomon* ‘wrzawa, hałas, zgiełk, zamieszanie, niepokój’. Pierwotne znaczenie ‘poruszać się z szumem, roić się, mrowić się (o dużej ilości owa-dów), pełzać’, stąd ‘poruszać niezdarnie kończynami (jak owady), poruszać się nie-dzarnie’ i dalej ‘grzebać w czymś’ (SEBor, 2005, s. 166).

Nowością jest w tym wypadku wprowadzenie elementu audialnego „poruszać się z szumem, hałasem”.

Punkt widzenia A. Bańkowskiego tym razem wyjątkowo nie odbiega w zasad-niczy sposób od poglądów jego poprzedników, inaczej widzi on jedynie sam akt słowotwórczy, który doprowadził do powstania formacji czasownikowej:

Podstawą jest tu pejoratywne sb. **gmyra* (późne dial.), o dokuczliwym owadzie pełza-jącym, zwłaszcza o wszy, utworzone przez wprowadzenie tu „wyzwiskowego” forman-

tu *-yra*, od (zamiast) **gъmyza*, p. *giemzać*. Nie przekonują inne liczne próby objaśnień niezasadnie proponujące tu prastare vb., jakoby pokrewne z innymi słowiańskimi (zwłaszcza z synonimicznym **čъmyr-*, p. *czmerać*) i niesłowiańskimi. Zatem dopiero od sb. **gъmyra* derywowane vb. **gъmyr-a-ti* i **gъmyr-i-ti*. (SEBań, 2000, t. 1, s. 441).

Ważna jest też konstatacja A. Bańkowskiego o braku *gmyr-* w staropolskich nazwach osobowych.

Stanowisko polskich etymologów w kwestii pochodzenia pol. *gmerać/gmyrać* koresponduje w ogólnych zarysach z tym, co znajdujemy w słownikach etymologicznych innych języków słowiańskich, por. np. Vasmer (1986–1987, t. 1, s. 419), ESUM (1982–2012, t. 1, ss. 533–534), Králik (2015, s. 200).

Prezentując swój umiarkowanie pozytywny stosunek do przyjętej dość zgodnie etymologii pol. *gmerać/gmyrać*, chciałbym wszakże wskazać na jej słabe punkty. Należą do nich:

- a) rozpatrywanie na równi z pol. *gmerać/gmyrać* dawnych i dialektalnych danych języka rosyjskiego w rodzaju ros. dial. *gmyr*, *gmur* ‘gdera, gderacz, rzęda’, *gmýra* ‘ts.’, a także l. ‘chytrus, cwaniak, spryciarz’, 2. *pot.* ‘niezdara’, *gmýrit* ‘pociągać nosem, siąkać, pot. wywachiwać’, też ‘leniuchować, chorować’ (Vasmer, 1986–1987, t. 1, s. 419), ros. dial. *gnyr* (*gmur*) ‘człowiek pochmurny, zasępiony, odludek’, *gmýrit* ‘chorować; obrażać się; grzebać się, guzdrać się, zwlekać’, daw. *gmyriti*, *gmyrati* ‘rozmyślać, zastanawiać się, mędrkować, filozofować’ (ESUM, 1982–2012, t. 1, ss. 533–534). Inaczej podchodzą do tej kwestii autorzy *Słownika etymologicznego języków słowiańskich*, którzy ps. **gmuriti* (*sę*)?, **gmyriti* odnoszą raczej do ps. **chmur-*, **chmyr-*, **smur-*, o znaczeniu ‘patrzeć w specyficzny sposób, chmurzyć się, znajdować się w złym stanie psychicznym’ itp., skupiającego się wokół rdzenia **mur-*, **myr-*, z proteptycznymi *g-*, *ch-*, *s-*, a nie z **gъmyzъ*, chociaż takiego zbliżenia całkowicie nie wykluczają (ESSJ, 1974–, t. 6, s. 164), por. też ps. **chmyriti* (*sę*) ‘chmurzyć się; tęsknić, smuć się, martwić się’, **chmyra* ‘człowiek posępny, ponury’ **chmyrъ(jъ)* ‘pochmurny’ (tamże, t. 8, s. 45);
- b) ewolucja znaczeniowa zaproponowana przez W. Borysia: ‘poruszać się z szumem, roić się, mrowić się (o dużej ilości owadów), pełzać’ > ‘poruszać niezdarnie kończynami (jak owady)’ > ‘poruszać się niezdarnie’ > ‘grzebać w czymś’ (SEBor, 2005, s. 166) jest zasadniczo do przyjęcia, tak więc wspieranie się faktami języka słowackiego, por. sł. *hmýrit’ sa* ‘mrowić się, roić się’, 2. (o przedmiocie, rzeczy) ‘był pełnym czegoś (poruszającego się)’ (KSSJ, 1989, ss. 116–1167), dial. *hmýr* 1. ‘owad, robak’, 2. *ekspr.* ‘ruch, zamieszanie, bieganina, rojenie się’, *hmyriet* 1. ‘szybko się poruszać w dużej ilości, roić się, mrowić się’, 2. *ekspr.* ‘niespokojnie siedzieć, wiercić się, kręcić się’, *hmýrit’ sa* ‘roić się, mrowić się’ (SSN, 1994–, t. 1, s. 581) ma swoje uzasadnienie. Uderzający jest jednakże brak w języku słowackim

przejścia znaczeniowego ‘roić się, mrowić się’ > ‘grzebać się, guzdrać się, marudzić’, z czym mamy do czynienia w polszczyźnie. Być może możliwa jest nieco inna interpretacja faktów słowackich, czyli znane nam już nawiązanie do ps. **chmur-*, **chmyr-*, por. chociażby pol. *chmara* 1. ‘wielka ilość czegoś lub kogoś w jednym miejscu; mrowie, mnóstwo, rój, tłum’, 2. łow. ‘stado większych zwierząt (np. jeleni, danieli, łosi)’ (SWJP, 1996, s. 107), dial. *chmar* ‘nieokreślenie wielka ilość, *chmara* [*chmora*, *gmara*] 1. ‘ts.’, 2. ‘chmura’, *chmarę* ‘dużo’, (SGP, 1979, t. 3/3, ss. 588–589), *chmura* ‘nieokreślenie wielka ilość; mnóstwo, tłum, rój’, „chmura tych much a bąków” (tamże, s. 592). Na konieczność rozgraniczenia w języku słowackim znaczeń ‘mrowić się, roić się’ oraz ‘grzebać się, guzdrać się’ mógłby też wskazywać fakt, że pierwsze z nich jest charakterystyczne dla ogólnosłowackiego *hmyriet’*, *hmýrit’ sa*, natomiast drugie występuje tylko w gwarach spiskich i szaryskich, por. *gnirat’*, *gnirat’ sa* (zob. powyżej – chronologia) i należy je zapewne uznać za przejaw wpływu polskiego;

- c) drugie z wymienionych znaczeń, a więc ‘grzebać, szperać; grzebać się, guzdrać się, pracować powoli i niezdarne itp.’ wyraźnie koresponduje z faktami leksykalnymi języka niemieckiego, dawnymi i obecnymi, por. śrwniem. *ge-merren* ‘trzymać, mieć otwarte; zatrzymać/-ywać, wstrzymać/-ywać; powstrzymać/-ywać’, ‘zepsuć, popsuć, z/niszczyć; zepsuć się, popsuć się, z/niszczyć się’, *merren* ‘ociąganie się, wahanie, zwlekanie, zwłoka’ (Lexer, t. 1, ss. 845, 2116), śrdniem. *merren*, *marren* ‘zatrzymywać, wstrzymywać, przeszkadzać; ociągać się, wahać się, zwlekać, marudzić; trwać, pozostawać; zatrzymywać się, bawić, przebywać’ (Lübben, 1980, s. 450), niem. *mären* 1. ‘pracować powoli, guzdrać się, ociągać się’, 2. ‘rozwozić się w nudny sposób, nudzić’, *Märerei* 1. ‘guzdranie się’, 2. ‘nudziarstwo, nudzenie’ (WSNP, 1987, t. 2, s. 82). Można więc chyba dopuścić w tym przypadku wpływ niemiecki na rozwój znaczeniowy omawianego czasownika. Ale nie jest to sprawa bynajmniej pewna, na co wskazuje chociażby stanowisko zajęte przez znanego polskiego germanistę T. Czarneckiego: *gmerać* (15 Jh.?) < śwniem. *gemeren*? albo twór rodzimy (Czarnecki, 2014, s. 201).

Bardzo oryginalną, choć jednocześnie kontrowersyjną hipotezę sformułował O. Horbacz, który pod hasłem *gmără* ‘Gemara (najnowsza część objaśnień Tal-mudu)’, *gmuro* ‘uczone księgi, objaśniające teksty Pisma Św.’ napisał:

Biorąc pod uwagę zagmatwany i skomplikowany charakter tych objaśnień, od których „niczym od wina mogło zakreść się w głowie” M. Friedman tłumaczy argotyczne: *humora* ‘czysty spiritus’, *homura* ‘ts.’, *homyra*, *homzyra*, *homzo* ochw. ‘wódka, wino’, dial. *homýra* ‘wódka’, *homyra* ‘wino’, *haméra* ‘wódka’, *hamura* ‘samogon’. Być może

należą tu też: *gmýraty* lwow., ulicz. ‘grzebać, szperać, grzebać się, guzdrać się’, *gmý-rać*, *gmýralo* ‘człowiek, który się grzebie, guzdrze, marudzi’ (Horbacz, 2006, s. 352).

Interpretacja M. Friedmana nie ma szans powodzenia, jeśli zestawimy wymienione żargonowe nazwy spirytualiów z ukr. dial. *hamurdýty* ‘być pijakiem, pić wódkę’ – prawdopodobnie powiązaniem z tur. *hamr* ‘wino’, tat. *chämîr* ‘wódka’, co z ar. *ḥamr* ‘wino’, *ḥumûr* (l. mn.) ‘napoje alkoholowe’ (ESUM, 1982–2012, t. 1, s. 467). Wydaje się, że próba łączenia lwowskich słów z Gemażą też jest skazana na niepowodzenie, chociaż nie sposób nie zauważyć analogii pomiędzy znaczeniem ‘szukać objaśnień dotyczących tekstów Pisma Świętego w Gemaży’ a znaczeniem *gmerać/gmyrać* (w księgach) ‘doszukiwać się nowych prawd, treści’ (XVI w.).

5. GOTOWAĆ

5.1. *Etymologia*

W *Słowniku etymologicznym języka polskiego* A. Brücknera możemy przeczytać: „*gotów, gotowy; gotować, przygotować; gotówka i gotowizna* [...], *pogotowie; gotowiec* ‘naprędce przyrządzona potrawa, gotowa zawsze’, już u Reja, w 17. wieku tylko u Mazurów używane. [...]. Prasłowo; Litwinom obce; od jakiegoś rzeczownika *got-*, coby z *gat-* (p. *gadać*) stał w związku” (SEBr, 1927, s. 153). F. Sławski podkreśla, że *gotowy, gotów* ‘zrobiony już, skończony; przysposobiony; zdecydowany, skłonny’ od XIV w., z ps. **gotovъ* nie posiada pewnej etymologii. Często bywa zestawiane z alb. dial. *gat* ‘gotowy’, *gatuaj* ‘przygotowuje, gotuję’. Krakowski etymolog skłonny byłby widzieć tutaj derywat z sufiksem *-ovo-* od **gotъ*, por. głuż. *hot* ‘przygotowanie’. Dalej konstatuje:

Wyrazy albańskie mogą być sławizmami. Dawniej uważano za pożyczkę z goc. niezaswiadczonego **gataws* : *gataujan* ‘robić, czynić’, co odrzuca Kiparsky. Może być derywatem wstecznym od **gotoviti* ‘gotować’, co z goc. *gataujan* (Vaillant, Meillet). Lit. *gātavas* ‘gotowy’ z stpol. *gotow*, łot. *gatavs* ‘ts.’ – też ze słów.” (SESław, 1952–1982, t. 1, ss. 328–329).

W *Słowniku prasłowiańskim* podtrzymano niepewność etymologii ps. **gotovъ*, *-a*, *-o* ‘skończony, całkowicie wykonany, perfectus, finitus’, ‘przyrządzony, przygotowany; przysposobiony, paratus’, ‘skłonny, zdecydowany, promptus’ i poddano krytyce dotychczasowe próby jej ustalenia, w tym także koncepcję O.N. Trubaczowa, łączącego ps. **gotovъ* z pie. **guā-* : **guā-* ‘iść’ (B. Ostrowski, F. Sławski –

SP, 1974–2001, t. 8, ss. 151–152). Podobnie postąpił W. Boryś, który ps. **gotovъ* opatrzył jedynie krótkim komentarzem: „bez pewnej dalszej etymologii” (SEBor, 2005, s. 175).

Zdaniem A. Bańkowskiego, znaczenie pierwotne pol. *gotowy* < ps. **gotovъ*, nie jest możliwe do odtworzenia z racji jego niejasnego pochodzenia. Pisz on:

pojęcie ogólne gotowości należy do nowych (późnych) i chwiejnych, w językach ie. jest wyrażane mnóstwem różnych słów zastępczych (wyraźnie wtórnych w tym znaczeniu). Nie widać powodu, dlaczego ps. miałyby tu być wyjątkiem, chyba że przejął to słowo z jakiegoś języka nieindoeuropejskiego, co prawdopodobne – w odniesieniu do jego podstawy”; ps. **gotovъ* niezachowanego sb. **gotъ*, od którego też **gotovati*, p. *gotować*. [...]. Otóż najprościej przypuścić, że owo **gotъ* to nazwa jakiejś pradawnej daniny, więc stąd i sb. collect. **gotovъje* ‘rzeczy zebrane, przeznaczone na daninę’. Por. i głuź. *hotowe džělo* ‘świadczenie w naturze’ (do pary z *hotowe pjenjezy* ‘świadczenie pieniężne’). Zatem adi. **gotovъ* najpierw w konkretnym znaczeniu ‘przygotowany na daninę, podatkowy’? [...] (SEBań, 2000, t. 1, s. 464).

Z kolei o czasowniku *gotować*, ps. **got-ov-a-ti*, **got-u-je-* ‘formować, doprowadzać coś do stosownej formy zamierzonej, do należącego stanu’, uznanym za wyłącznie zach-słow. (w ukr. z pol.) i niejasnym morfologicznie, dowiadujemy się, że jest to

raczej reliktowy derywat od sb. **gotъ -u*, p. *gotowy*. Ma bogatą literaturę etymologiczną, podejmowano liczne próby wątpliwych nawiązań: najpierw do goc. *ga-taujan* ‘zrobić’, suponując niezasadnie, że **gotovati* stąd zapożyczone, później do grec. *nē-gáteos*, różnie interpretowanego [...]; ostatnio próbuje się wywodzić od **gotъ* jako rzekomego supinum do całkiem fikcyjnego **go-ti* ‘iść’, nie biorąc pod uwagę, że verba motus nie tworzyły supinum. Zastanawia alb. *gat* ‘gotowy’ i rum. *gata* ‘ts.’ [...], niezasadnie podejrzewane, że mogą być zapożyczeniem ze słów. Zastanawia sanskr. *ghat-* ‘starać się’ i ‘nadawać się’, może identyczne etymologicznie z grec. *chatéin* ‘pragnąć, potrzebować’, *chatizein* ‘ts.’ (SEBań, 2000, t. 1, s. 463).

W słownikach innych (niepolskich) autorów albo podtrzymywane jest stanowisko słownika moskiewskiego (ESUM, 1982–2012, t. 1, s. 577; ESBM, 1978–, t. 3, ss. 71–72; Rejzek, 2015, s. 232; Králik, 2015, s. 206 – za: ESSJ, 1974–, t. 7, ss. 151–152), albo zwraca się uwagę na pokrewieństwo z alb. *gat* ‘gotowy’, *gatuanj* ‘gotuję, warzę’ (Vasmer, 1986–1987, t. 1, ss. 448–449; ESJS, 1994, t. 4, s. 193²), z zastrzeżeniem: jeśli nie jest to pożyczka słowiańska (zob. Rejzek, 2015, s. 232).

Zaskakuje bogactwo języka rumuńskiego w tym zakresie, por. rum. *gáta* I ‘gotowy, gotów; skończony’, *a da gáta* ‘skończyć, wykonać, doprowadzić do końca’,

² Bardzo dziękuję Anonimowemu Recenzentowi za wskazanie tego źródła etymologicznego.

II ‘koniec!; skończone!; dosyć!; basta!’ (WSRP, 2009, s. 332). W tym samym słowniku *gătă* = *găti* I *a se găti* 1. ‘stroić (przystrajać) się, 2. ‘przygotowywać (szykować)’, II 1. ‘stroić, przystrajać’, 2. ‘przygotowywać, szykować’, 3. *kulin.* ‘gotować’, 4. *reg.* ‘wykańczać’, *gătîre* 1. ‘strojenie (się), 2. ‘przygotowywanie (się), 3. ‘gotowanie’, *gătît* I 1. ‘wystrojony’, 2. *kulin.* ‘(u)gotowany’, II ‘gotowanie’ (WSRP, 2009, s. 333). Z wznowionej stosunkowo niedawno pracy I.I. Rusu wynika, że rum. *găta*, alb. *gat* (brak potwierdzenia formy arumuńskiej) to niezależny element indoeuropejski, obecny w językach germańskich (gocki, staroislandzki), słowiańskich, rumuńskim i albańskim. Rum. *gata*, podobnie jak albańskie *gat* nie jest zapożyczeniem w żadnym z tych języków. Głównym argumentem przemawiającym za tym, że nie jest to zapożyczenie z języków słowiańskich miałby być rozwój samogłoski *-ă-* w albańskim z i.e. *-ó-*, który miał miejsce dużo wcześniej niż w okresie zapożyczeń słowiańskich do albańskiego (Rusu, 2010, ss. 187–188). Natomiast według B. Gregore, rum. *găta* istniało w staroarumuńskim, ale zostało wyparte przez nowsze zapożyczenia z greckiego *etum* < gr. *étoimos* oraz z tureckiego: *hazăr* (Gregore, 2009, s. 98). W świetle tych konstatacji nie może być raczej wątpliwości, że zarówno alb. *gat*, jak też rum. *găta* nie są sławizmami³.

Rozwiązanie skrótów

a) języki i dialekty

ags.	– anglosaski	kas.	– kaszubski
alb.	– albański	lit.	– litewski
ar.	– arabski	lwow.	– lwowski
brus.	– białoruski	łac.	– łaciński
bukow.	– bukowski	łot.	– łotewski
chorw.	– chorwacki	mor.	– morawski
czes.	– czeski	niem.	– niemiecki
dniem.	– dolnoniemiecki	ochw.	– ochwieński
głuż.	– górnołużycki	orm.	– ormiański
goc.	– gocki	pie.	– praindoeuropejski
grec.	– gracki	płn.-maz.	– północno-mazowiecki
huc.	– huculski	pol.	– polski
ie.	– indoeuropejski	ps., psł.	– prasłowiański
ir.	– irański	ros.	– rosyjski
irl.	– irlandzki	rum.	– rumuński

³ Informacje te zawdzięczam uprzejmości dr Anny Oczko, rumunistki z Uniwersytetu Jagiellońskiego, której niniejszym składam serdeczne podziękowania.

sansk.	–	sanskryt	stwniem.	–	staro-wysoko-niemiecki
sch.	–	serbsko-chorwacki	śrdniem.	–	średnio-dolno-niemiecki
serb.	–	serbski	śrirl.	–	średnioirlandzki
słc.	–	słowacki	śrwniem.	–	średnio-wysoko-niemiecki
słow.	–	słowiański	tat.	–	tatarski
słowiń.	–	słowiński	tur.	–	turecki
stang.	–	staroangielski	ukr.	–	ukraiński
stbrus.	–	starobiałoruski	wsch.-mor.	–	wschodniomorawski
stisl.	–	staroislandzki	wsch.-słc.	–	wschodniosłowacki
stpol.	–	staropolski	zach.-słow.	–	zachodniosłowiański
stros.	–	starorosyjski			
stsas.	–	starosaski			
stukr.	–	staroukraiński			

b) inne

adi.	–	adiectivum	poet.	–	poetyckie
bot.	–	botaniczne	por.	–	porównaj
collect.	–	collectivum	pot.	–	potoczne
daw.	–	dawne	prs.	–	praesens
dial.	–	dialektalne	przedr.	–	przedrostek
ekspr.	–	ekspresywne	przen.	–	przenośne
dźwkn.	–	dźwiękonaśladowcze	reg.	–	regionalne
f.	–	femininum	rzad.	–	rzadkie
inchoat.	–	inchoativum	rzecz.	–	rzeczownik
itp.	–	i temu podobne	sb.	–	substantivum
kulin.	–	kulinarne	suf.	–	sufiks
l. mn.	–	liczba mnoga	ts.	–	to samo
lek.	–	lekarskie	ulicz.	–	uliczne
łow.	–	łowieckie	vb	–	verbum
med.	–	medyczne	wsch.	–	wschodnie
p.	–	patrz	wykrz.	–	wykrzyknik
perf.	–	perfectivum	zach.	–	zachodnie
płd.	–	południowe	zool.	–	zoologiczne
płn.	–	północne	żarg.	–	żargonowe

Literatura

- Anikin – *Русский этимологический словарь* (Аникин, 2007–).
- ESBM – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* (Мартынаў, 1978–).
- ESJP XVII–XVIII – *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII–XVIII w.* [online].
- ESJS – *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* (Havlová, 1994).
- ESRJ – *Этимологический словарь русского языка* (Шанский, 1965).
- ESSJ – *Этимологический словарь славянских языков* (Трубачев, 1974–).
- ESUM – *Етимологічний словник української мови* (Мельничук, 1982–2012).
- HH – *Гуцульські говірки* (Закревська, 1997).
- HSBM – *Гістарычны слоўнік беларускай мовы* (Жураўскі & Булыка, 1982–).
- Horbacz – *Арго в Україні* (Горбач, 2006).
- Hrinczenko – *Словарь української мови* (Грінченко, 1907–1909).
- KSJP XVII–XVIII – *Kartoteka Słownika języka polskiego XVII i 1. połowy XVIII wieku.*
- KSSJ – *Krátký slovník slovenského jazyka* (Kačala & Pisárčiková, 1989).
- MSGP – *Mały słownik gwar polskich* (Wronicz, 2010).
- PSEMań – *Polski słownik etymologiczny* (Mańczak, 2017).
- SBH – *Словник буковинських говірок* (Гуйванюк, 2005).
- SEBań – *Etymologiczny słownik języka polskiego* (Bańkowski, 2000).
- SEBor – *Słownik etymologiczny języka polskiego* (Boryś, 2005).
- SEBr – *Słownik etymologiczny języka polskiego* (Brückner, 1927).
- SEJL – *Słownik etymologiczny języka litewskiego* (Smoczyński, 2007).
- SEK – *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* (Boryś & Popowska-Taborska, 1994–2010).
- SGP – *Słownik gwar polskich* (Karaś, 1979).
- SP – *Słownik prasłowiański* (Sławski, 1974–2001).
- SPXVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku* (od 1966).
- SESław – *Słownik etymologiczny języka polskiego* (Sławski, 1952–1982).
- SRNG – *Словарь русских народных говоров* (Филин, 1965–).
- SSM – *Словник староукраїнської мови* (Гумецька, 1977–1978).
- SSN – *Slovník slovenských nářečí* (Ripka, 1994–).

Sstp.	– <i>Słownik staropolski</i> (Urbańczyk, 1953–2004).
SUM XVI–XVII	– <i>Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.</i> (Гринчишин, 1994–).
SUMBN	– <i>Словник української мови</i> (Білецький-Носенко, 1966).
SW	– <i>Słownik języka polskiego</i> (Karłowicz, Kryński & Niedźwiecki, 1900–1927).
SWJP	– <i>Słownik współczesnego języka polskiego</i> (Dunaj, 1996).
Tymczenko	– <i>Матеріали до словника ...</i> (Тимченко, 2002–2003).
Vasmer	– <i>Этимологический словарь русского языка</i> (Фасмер, 1986–1987).
WSNP	– <i>Wielki słownik niemiecko-polski</i> (Piprek & Ippoldt, 1987).
WTSSUM	– <i>Великий тлумачний словник сучасної української мови</i> (Бусел, 2009).

- Bańkowski, A. (2000) *Etymologiczny słownik języka polskiego* [SEBań] (T. 1–2). Warszawa.
- Boryś, W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego* [SEBor]. Kraków.
- Boryś, W., & Popowska-Taborska, H. (1994–2010). *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* [SEK] (T. 1–6). Warszawa.
- Brückner, A. (1927). *Słownik etymologiczny języka polskiego* [SEBr]. Kraków.
- Czarnecki, T. (2014). *Die deutschen Lehnwörter im Polnischen Untersuchungen zur Chronologie und Geographie der Entlehnungen*, Warszawa.
- Dunaj, B. (Red.). (1996). *Słownik współczesnego języka polskiego* [SWJP]. Warszawa.
- Elektroniczny słownik języka polskiego XVII–XVIII w.* [online:] <https://xvii.pl> [Dostęp 22.02.2025].
- Fałowski, A. (2022). Z etymologii polskiej: *berek, zbereźnik*. *Rocznik Slawistyczny*, 71, 77–84.
- Fałowski, A. (2023a). Z etymologii polskiej (2): *rozgardiasz*. *Slavia Occidentalis. Linguistica*, 80(1), 43–54.
- Fałowski, A. (2023b). Z etymologii polskiej (3): *przyzwoity, wyśmienity, rubaszny*. *Rocznik Slawistyczny*, 72, 47–59.
- Fałowski, A. (2024a). Z etymologii polskiej (4): *sowity*. *Slavia Occidentalis. Linguistica*, 81(1), 15–22.
- Fałowski, A. (2024b). Z etymologii polskiej (5): *bimber*. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica*, 19, 35–41.
- Fałowski, A. (2025). Z etymologii polskiej: *baka, baki*. *LingVaria*, 20(1), 217–223.
- Gregore, B. (2009). *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, București.
- Havlová, E. (Red.). (1994). *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* [ESJS] (T. 4). Praha.
- Janów, J. (2001). *Słownik huculski*, opracował i przygotował do druku J. Rieger, Kraków.
- Kačala, J., & Pisárčiková, M. (Red.). (1989). *Krátky slovník slovenského jazyka* [KSSJ]. Bratislava. <https://woerterbuchnetz.de/?sigle=Lexer&lemid=A0000>. [Dostęp: 22.02.2025].
- Karaś, M. (Red.). (1979–). *Słownik gwar polskich* [SGP] (T. 1–). Wrocław.

- Karłowicz, J., Kryński, A., & Niedźwiecki, W. (Red.). (1900–1927). *Słownik języka polskiego* [SW] (T. 1–8). Warszawa.
- Kartoteka Słownika języka polskiego XVII i I. połowy XVIII wieku [online] <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/20029?language=en> [Dostęp: 22.02.2025].
- Králik, Ľ. (2015). *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava.
- Lexer, M. [bd] *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch* [online]. [Dostęp: 22.02.2025].
- Lübben, A. (1980). *Mittelniederseutsches Handwörterbuch*. Darmstadt.
- Machek, V. (1968). *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha.
- Mańczak, W. (2017). *Polski słownik etymologiczny* [PSEMań]. Kraków.
- Mirska-Lasota, H., & Porawska, J. (2009). *Wielki słownik rumuńsko-polski* [WSRP]. Kraków.
- Piprek, J., & Ippoldt, J. (1987). *Wielki słownik niemiecko-polski* [WSNP] (T. 1–2). Warszawa.
- Reczek, J. (1985). *Najstarsze słowiańsko-irańskie stosunki językowe*. Kraków.
- Rejzek, J. (2015). *Český etymologický slovník*. Praha.
- Ripka, I. (Red.). (1994–). *Slovník slovenských nářečí* [SSN] (T. 1–). Bratislava.
- Rusu, I.I. (2010). *Elemente autohtone în limba română*. București (przedruk z 1970).
- Sławski, F. (1952–1982). *Słownik etymologiczny języka polskiego* [SESław] (T. 1–5). Kraków.
- Sławski, F. (Red.). (1974–2001). *Słownik prasłowiański* [SP] (T. 1–8). Wrocław.
- Smoczyński, W. (2007). *Słownik etymologiczny języka litewskiego* [SEJL]. Wilno.
- SPXVI = *Słownik polszczyzny XVI wieku*, 1966–, t. 1–, Wrocław.
- Urbańczyk, S. (Red.). (1953–2004). *Słownik staropolski* [Sstp.] (T. 1–11). Warszawa ; Kraków.
- Witkowski, W. (2006). *Nowy słownik zapożyczeń polskich w języku rosyjskim*. Kraków.
- Wronicz, J. (Red.). (2010). *Mały słownik gwar polskich* [MSGP]. Kraków.
- Аникин, А.Е. (2007–). *Русский этимологический словарь* [Anikin] (T. 1–). Москва.
- Білецький-Носенко, П. (1966). *Словник української мови* [SUMBN], підготував до видання В.В. Німчук, Київ.
- Бусел, В.Т. (Red.). (2009). *Великий тлумачний словник сучасної української мови* [WTSSUM]. Київ ; Ірпінь.
- Горбач, О. (2006). *Арго в Україні* [Horbacz]. Львів.
- Гринчишин, Д. (Red.). (1994–). *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* [SUM XVI–XVII] (T. 1–). Львів.
- Грінченко, Б. (1907–1909). *Словарь української мови* [Hrinczenko] (T. 1–4). Київ.
- Гуйванюк, Н. (2005). *Словник буковинських говірок* [SBH]. Чернівці.
- Гумецька, Л.Л. (Red.). (1977–1978). *Словник староукраїнської мови* [SSM] (T. 1–2). Київ.
- Жураўскі, А.Я., & Булыка, А.М. (Red.). (1982–). *Гістарычны слоўнік беларускай мовы* [HSBM] (T. 1–). Мінск.
- Закревська, Я. (1997). *Гуцульські говірки. Короткий словник* [HH]. Львів.
- Мартынаў, В.У. (Red.). (1978–). *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* [ESBM] (T. 1–). Мінск.

- Мельничук, О. (Red.). (1982–2012). *Етимологічний словник української мови* [ESUM] (Т. 1–6). Київ.
- Тимченко, Є. (2002–2003). *Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.* [Tymczenko] (Т. 1–2). Київ ; Нью-Йорк.
- Трубачев, О.Н. (1974–) *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд* [ESSJ] (Т. 1–). Москва.
- Фасмер, М. (1986–1987). *Этимологический словарь русского языка* (Т. 1–4). Москва.
- Филин, Ф.П. (Red.). (1965–). *Словарь русских народных говоров* [SRNG] (Т. 1–). Москва ; Ленинград.
- Шанский, Н.М. (Red.). (1965). *Этимологический словарь русского языка* [ESRJ] (Т. 1, Cz. 2). Москва.

References

- Anikin, A.Ye. (2007–). *Russkiy etimologicheskii slovar'* [Anikin] (Vols. 1–). Moskva.
- Bańkowski, A. (2000) *Etymologiczny słownik języka polskiego* [SEBań] (Т. 1–2). Warszawa.
- Bilets'kyu-Nosenko, P. (1966). *Slovník ukrajins'koyi movy* [SUMBN], pidhotuvav do vydannya V.V. Nimchuk, Kyiv.
- Boryś, W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego* [SEBor]. Kraków.
- Boryś, W., & Popowska-Taborska, H. (1994–2010). *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* [SEK] (Т. 1–6). Warszawa.
- Brückner, A. (1927). *Słownik etymologiczny języka polskiego* [SEBr]. Kraków.
- Busel, V.T. (Ed.). (2009). *Velykyi tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrajins'koyi movy* [WTSSUM]. Kyiv ; Yirpin'.
- Czarnecki, T. (2014). *Die deutschen Lehnwörter im Polnischen Untersuchungen zur Chronologie und Geographie der Entlehnungen*, Warszawa.
- Dunaj, B. (Red.). (1996). *Słownik współczesnego języka polskiego* [SWJP]. Warszawa.
- Elektroniczny słownik języka polskiego XVII–XVIII w.* [online:] <https://xvii.pl> [Dostęp 22.02.2025].
- Fałowski, A. (2022). Z etymologii polskiej: *berek, zboreźnik*. *Rocznik Slawistyczny*, 71, 77–84.
- Fałowski, A. (2023a). Z etymologii polskiej (2): *rozgardiasz*. *Slavia Occidentalis. Linguistica*, 80(1), 43–54
- Fałowski, A. (2023b). Z etymologii polskiej (3): *przyzwoity, wyśmienity, rubaszny*. *Rocznik Slawistyczny*, 72, 47–59.
- Fałowski, A. (2024a). Z etymologii polskiej (4): *sowity*. *Slavia Occidentalis. Linguistica*, 81(1), 15–22;
- Fałowski, A. (2024b). Z etymologii polskiej (5): *bimber*. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica*, 19, 35–41.
- Fałowski, A. (2025). Z etymologii polskiej: *baka, baki*. *LingVaria*, 20(1), 217–223.
- Filin, F.P. (Ed.). (1965–). *Slovar' russkikh narodnykh govorov* [SRNG] (Vols. 1–). Moskva ; Leningrad.

- Gregore, B. (2009). *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, București.
- Havlová, E. (Red.). (1994). *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* [ESJS] (T. 4). Praha.
- Horbach, O. (2006). *Argo v Ukrajině* [Horbacz]. L'viv.
- Hrinchenko, B. (1907–1909). *Slovar' ukraïns'koyi movy* [Hrinczenko] (T. 1–4). Kyiv.
- Hrynychshyn, D. (Ed.). (1994–). *Slovník ukraïns'koyi movy XVI – pershoi polovyny XVII st.* [SUM XVI–XVII] (T. 1–). L'viv.
- Humets'ka, L.L. (Ed.). (1977–1978). *Slovník staroukraïns'koyi movy* [SSM] (T. 1–2). Kyiv.
- Huyvanyuk, N. (2005). *Slovník bukovyns'kykh hovirok* [SBH]. Chernivtsi.
- Janów, J. (2001). *Słownik huculski*, opracował i przygotował do druku J. Rieger, Kraków.
- Kačala, J., & Pisárčiková, M. (Red.). (1989). *Krátký slovník slovenského jazyka* [KSSJ]. Bratislava. <https://woerterbuchnetz.de/?sigle=Lexen&lemid=A0000>
- Karaś, M. (Red.). (1979–). *Słownik gwar polskich* [SGP] (T. 1–). Wrocław.
- Karłowicz, J., Kryński, A., & Niedźwiecki, W. (Ed.). (1900–1927). *Słownik języka polskiego* [SW] (T. 1–8). Warszawa.
- Kartoteka Słownika języka polskiego XVII i I. połowy XVIII wieku [online] <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/20029?language=en> [Dostęp: 22.02.2025].
- Králik, Ľ. (2015). *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava.
- Lexer, M. [bd] *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch* [online]. [Dostęp: 22.02.2025].
- Lübben, A. (1980). *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*. Darmstadt.
- Machek, V. (1968). *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha.
- Mańczak, W. (2017). *Polski słownik etymologiczny* [PSEMań]. Kraków.
- Martynaw, V.U. (Ed.). (1978–). *Etymahichny slovník byelaruskay movy* [ESBM] (Vols. 1–). Minsk.
- Melnichuk, O. (Ed.). (1982–2012). *Etymolohichnyy slovník ukraïns'koyi movy* [ESUM] (Vols. 1–6). Київ.
- Mirska-Lasota, H., & Porawska, J. (2009). *Wielki słownik rumuńsko-polski* [WSRP]. Kraków.
- Piprek, J., & Ippoldt, J. (1987). *Wielki słownik niemiecko-polski* [WSNP] (T. 1–2). Warszawa.
- Reczek, J. (1985). *Najstarsze słowiańsko-irańskie stosunki językowe*. Kraków.
- Rejzek, J. (2015). *Český etymologický slovník*. Praha.
- Ripka, I. (Red.). (1994–). *Slovník slovenských nářečí* [SSN] (T. 1–). Bratislava.
- Rusu, I.I. (2010). *Elemente autohtone în limba română*. București (przedruk z 1970).
- Sławski, F. (1952–1982). *Słownik etymologiczny języka polskiego* [SESław] (T. 1–5). Kraków.
- Sławski, F. (Red.). (1974–2001). *Słownik prasłowiański* [SP] (T. 1–8). Wrocław.
- Smoczyński, W. (2007). *Słownik etymologiczny języka litewskiego* [SEJL]. Wilno.
- SPXVI = *Słownik polszczyzny XVI wieku*, 1966–, t. 1–, Wrocław.
- Szanskiy, N.M. (Ed.). (1965). *Etimologicheskii slovar' russkogo yazyka* [ESRJ] (Vol. 1). Moskva.
- Trubachev, O.N. (Ed.). (1974–). *Etimologicheskii slovar' slavyanskikh yazykov. Praslovjanskiy leksicheskii fond* (Vols. 1–). Moskva.

- Tymchenko, Ye. (2002–2003). *Materyaly do slovnyka pysemnoyi ta knyzhnoyi ukrayins'koyi movy XV–XVIII st.* [Tymczenko] (Vols. 1–2). Kyiv ; N'yu-York.
- Urbańczyk, S. (Red.). (1953–2004). *Słownik staropolski* [Sstp.] (T. 1–11). Warszawa ; Kraków.
- Vasmer, M. (1986–1987). *Etimologicheskij slovar' russkogo yazyka* (Vols. 1–4). Москва.
- Witkowski, W. (2006). *Nowy słownik zapożyczeń polskich w języku rosyjskim*. Kraków.
- Wronicz, J. (Red.). (2010). *Mały słownik gwar polskich* [MSGP]. Kraków.
- Zakrevs'ka, Ya. (1997). *Hutsul's'ki hovirku. Korotkyy slovnuk* [HH]. L'viv.
- Zhurawski, A.Ya., & Bulyka, A.M. (ed.). (1982–). *Histarychny słownik byelaruskay movy* [HSBM] (T. 1–). Minsk.

Summary

From Polish etymology (6)

In the next (sixth) part of the studies on Polish etymology, a critical discussion of the previous approaches is made, and new solutions or additions and modifications are proposed regarding the genesis of five verbal formations: *baczyć*, *czołgać się*, *drętwieć*, *gmerać*, *gotować*.

Keywords: Polish language, lexis, etymology.